

Geschiedeniswerkplaats 3^e editie, 1 havo/vwo
Hoofdstuk 6: Steden en staten

Introductieopdrachten

1 Afbeelding

pijl en boog en land

2 Tijdbalk

116 jaren

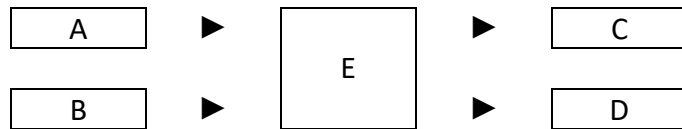
3 Kaart

Bijvoorbeeld: Vanaf 1337 kreeg de Engelse koning steeds meer Frans gebied onder zijn heerschappij, maar daarvan bleef bijna niets over tussen 1429 en 1453.

6.1 Woonplaats en werkplaats

1 Platteland en stad

a

- b
- 1 directe
  - 2 directe
  - 3 indirecte
  - 4 indirect
- c het einde van de invallen van de Vikingen
- d *Bijvoorbeeld:* de uitbreiding van de nijverheid
- e
- 1 Meer handelaren gingen in 's-Hertogenbosch wonen.
  - 2 's-Hertogenbosch werd een grote stad.
- f Vlaanderen, Holland, Noord-Italië

2

- a *Bijvoorbeeld:* Het vervangen van bossen door landbouwgrond in Zuid- en Oost-Nederland.
- b *Bijvoorbeeld:* Ze noemden het heilig. Ze geloofden dat God het goed vond.

3 De geldeconomie

- a *Bijvoorbeeld:* klanten, boerinnen, verkopers
- b *Bijvoorbeeld:* Zij bood haar eieren te koop aan: aanbod. Met het verdiende geld kocht ze spullen die ze wilde hebben: waarnaar ze vraag had.
- c *Bijvoorbeeld:* Hij brengt de partij naar een andere markt en vraagt er meer geld voor dan hij heeft betaald.

4

- a Er waren veel verschillende munten. Ze ruilden deze voor de plaatselijke munt.
- b wisselen, bewaren en uitlenen
- c De kerk vond rente vragen niet goed. Joden hoefden zich niet aan de regels van de kerk te houden.
- d
- 1 giro
  - 2 wisselbrieven
- e *Bijvoorbeeld:* Je kon betalen zonder gebruik van munten.

5

- a
- 1 A, B
  - 2 A
  - 3 B
- b *Bijvoorbeeld:* Niet erg bruikbaar. Stad en platteland (met akkerbouw) zijn te zien, maar nijverheid niet en handel niet goed.

6

a *Bijvoorbeeld:* Rome, Venetië, Neurenberg, Lissabon

b *Bijvoorbeeld:* Omdat boekhouden belangrijk was voor de zaken van Fugger.

7 Samenwerking in de nijverheid

a 1, 2, 5, 7, 8, 9, 10

b A5, B1, C9, D2

8 Internationale handel

a een verbond van handelssteden aan de Noordzee en Oostzee

b

Handelsroutes	Producten
1 van Oslo naar Kampen:	hout
2 van Riga naar Londen:	graan
3 van Brugge naar Genua:	laken, graan, hout
4 van het Midden-Oosten naar Genua:	specerijen, parfum, zijde
5 van Genua naar Brugge:	zuidvruchten, wijn, zout

c

d

9 Eindopdracht

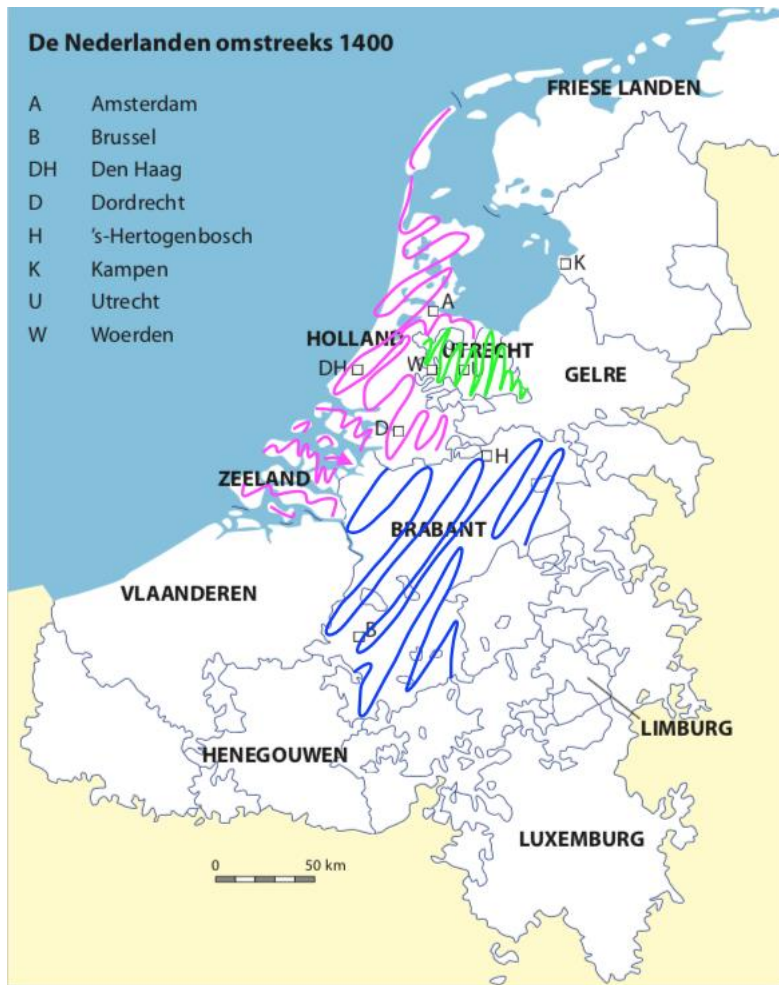
a *Bijvoorbeeld:* Beide zorgen voor werknemers en scholing.

b *Bijvoorbeeld:* Brancheverenigingen bemoeien zich niet met prijzen; gilden deden dat wel.

6.2 Zelfstandige burgers

1 Holland wordt belangrijk

a

b Hij veroverde gebieden.

c het Sticht Utrecht

d *Bijvoorbeeld:* Het ligt centraal in hun gebied.

2 Stadsrechten

a vorsten en hoge edelen

b *Bijvoorbeeld:* zelf besturen, rechtspreken, tol en belastingen heffen, stadsmuur bouwen

3

a *Bijvoorbeeld:* voor de inkomsten

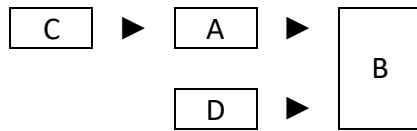
b *Bijvoorbeeld:* Hij wilde dat Amsterdammers meer handel drevén in Holland. Hij wilde ook betere contacten hebben met de Amsterdammers.

c De stad werd in de 16e en 17e eeuw een belangrijke haven.

4 Het stadsbestuur

a *Bijvoorbeeld:* Stadsbewoners waren geen horige meer.

b

c *Bijvoorbeeld:* Nee, alleen mannen met werk die een bepaald bedrag konden betalen, konden na een jaar en een dag burgerrechten krijgen.

d A, B, C, D, E

e 1 dagelijks bestuur van een stad
2 adviseren en controleren van stadsbestuurders

5

a 't hoeft afhouwen

b *Bijvoorbeeld:* om mensen af te schrikken

c *Bijvoorbeeld:* De Romeinen straffen om dezelfde reden in het openbaar, zoals bij een kruisiging.

6

a

b

	Voorgevel	Zijgevel	Dak
A 1e huis	hout	steen	(niet te zien)
B 2e huis	hout	hout	dakpannen
C 3e huis	hout	hout	riet

D 4e huis	steen	steen	leisteen
--------------	-------	-------	----------

- c** C, B, A, D (*bijvoorbeeld:*) Eerst waren huizen van hout en riet, daarna steeds meer van steen. Er was daardoor minder kans op verspreiding van brand.
- d** *Bijvoorbeeld:* Om zich te beschermen tegen vijanden in de stad.

7 Steden en edelen

- a** 1 andere, (*bijvoorbeeld*) de graaf steunde Frankrijk waardoor Gent problemen kreeg.
2 machtig, (*bijvoorbeeld*) burgers dwongen de graaf Vlaanderen te verlaten.
- b** *Bijvoorbeeld:* Edelen werden daardoor minder machtig.
- c** *Bijvoorbeeld:* Gentenaren wilden laten zien hoe trots ze op hem waren.

8

B, C, E, F

9 Eindopdracht

- a** De burgemeester was/is de hoogste bestuurder van de stad.
- b** *Bijvoorbeeld:* Toen had de elite het meest te vertellen. Nu wordt de gemeenteraad gekozen door alle inwoners. Toen maakten de schepenen de wetten én zorgden ze voor de rechtspraak. Nu is de rechtspraak in handen van onafhankelijke rechters.

5.3 De machtige kerk

1 Kerkenbouw

- a *Bijvoorbeeld:* Ze wilden laten zien hoe rijk en godsdienstig ze waren.
- b 1000-1200
- c kleine ramen, ronde bogen, dikke muren
- d 1200-1500
- e dunne muren, grote ramen, spitse bogen

2 Kerk en geloof

- a 1 opheffing van straf
2 hulp aan zwakkeren
3 overblijfsel van een heilige
- b A, C, D, E, F
- c 1 A, C
2 E
3 A

3

- a *Bijvoorbeeld:* Ze geloofden dat heiligen wonderen konden verrichten en een goed woordje konden doen bij God.
- b Sint-Servaas en Sint-Jan
- c Sint-Franciscus
- d Sint-Joris
- e *Bijvoorbeeld:* Ze geloofden dat met een aflaat hun tijd in het vagevuur werd verkort.

4

- a *Bijvoorbeeld:* De hostie verbrandde niet.
- b *Bijvoorbeeld:* Omdat ze geloven in het wonder en hopen dat meedoen goed voor hen is.
- c *Bijvoorbeeld:* Ja, omdat ze bijzonder en belangrijk zijn. *Of:* Nee, je moet niet iets doen omdat het traditie is.

5 De normen van de kerk

- a *Bijvoorbeeld:* Omdat de kerk niet wilde dat christenen een geloof hadden dat afweek van de ideeën van de kerk.
- b *Bijvoorbeeld:* Omdat de kerk niet wilde dat personen kwaad deden met toverij met hulp van de duivel.

6

- a *Bijvoorbeeld:* Een verzinsel want de hagel kan niet veroorzaakt zijn door het koken van een slang en een haan.
- b *Bijvoorbeeld:* Hij geloofde dat heksen echt op deze manier hagel veroorzaakten. Hij wilde dat soort dingen bekendmaken.

7

- a** Ze aten geen varkensvlees en sloten hun winkels op zaterdag (sabbat) en niet op zondag.
- b** *Bijvoorbeeld:* De pestepidemie en de beschuldiging dat joden de waterbronnen hadden vergiftigd.
- c** het antisemitisme
- d** *Bijvoorbeeld:* Christenen verbranden joden buiten de stad.

8

- a** *Bijvoorbeeld:* Door oorlogen en opstanden waren joden in het hele Romeinse rijk en daarbuiten terechtgekomen.
- b**
  - 1 D
  - 2 B, D
  - 3 B, C
  - 4 B, D, E
- c**
  - 1 oorzaak
  - 2 gevolg

9 **Eindopdracht**

- a** “iemand die ergens de schuld van krijgt.”
- b** *Bijvoorbeeld:* Mensen die zich afwijkend gedroegen, werden ervan beschuldigd dat ze hagel veroorzaakten ('heksen') of waterbronnen vergiftigden (joden).
- c** *Bijvoorbeeld:* Ja. *Bijvoorbeeld:* Het komt voor dat buitenlanders de schuld krijgen als mensen het in een land niet goed hebben.

6.4 De macht van vorsten

1 Het Duitse rijk

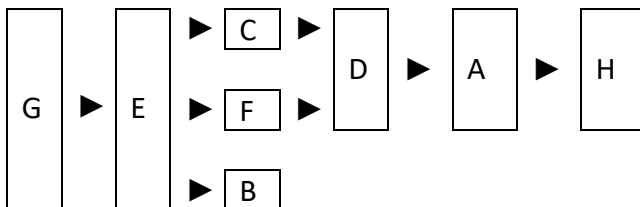
- a *Bijvoorbeeld:* Het Duitse koningschap was niet erfelijk. Elke koning werd gekozen door vier hoge edelen en drie bisschoppen: de keurvorsten.
- b *Bijvoorbeeld:* Hij werd in 1247 tot koning gekozen, maar stierf voor hij naar Rome kon gaan om tot keizer gekroond te worden.
- c *Bijvoorbeeld:* Koningen kozen en benoemden nieuwe bisschoppen. Ze kozen meestal bisschoppen die trouw aan hen waren. Koningen hadden daardoor macht over de bisschoppen. Edelen hoefden zich minder van de koning aan te trekken omdat hun positie erfelijk was.
- d *Bijvoorbeeld:* De koning kon geen trouwe bisschoppen meer benoemen en had daardoor minder te zeggen over bisschoppen.

2

- a Door de opkomst van de steden kregen ze meer geld uit belastingen en de verkoop van stadsrechten.
- b een land steeds meer als eenheid wordt bestuurd.
- c *Bijvoorbeeld:* Er kwamen wetten en koninklijke rechtbanken voor het hele land. Voor het bestuur en de rechtspraak namen koningen meer ambtenaren in dienst.

3

- a een land steeds meer vanuit één plek wordt bestuurd.
- b *Bijvoorbeeld:* Koningen gingen hun land besturen vanuit een paleis in de hoofdstad.
- c

4

- a *Bijvoorbeeld:* In 1429 hadden Engelsen een groot deel van Frankrijk onderworpen. Door Jeanne optreden ging het goed met de Fransen in de oorlog. In 1453 waren de Engelsen bijna uit Frankrijk verdreven. Ze hadden alleen Calais nog.
- b *Bijvoorbeeld:* Omdat Jeanne d'Arc deze stad heeft bevrijd.

5

- a *Bijvoorbeeld:* de zelfopoffering van de zes burgers van Calais
- b *Bijvoorbeeld:* De mannen gaven de stad over in ruil voor goederen.
- c *Bijvoorbeeld:* Mensen laten weten dat de mannen zich als helden hadden gedragen voor de stad.
- d *Bijvoorbeeld:* Om te laten zien dat de Engelse koning deze burgers goed had behandeld.

6

a A 1475, B 1450, C 1525, D 1400

b door huwelijken, erfenissen en oorlogen

c instelling van één rechtbank voor alle gewesten en een belasting die betaald werd aan de centrale regering

7 **Drie standen**

a *Bijvoorbeeld:* Burgers betaalden veel geld aan vorsten.

b *Bijvoorbeeld:* inspraak als de vorst geld of advies nodig had

c 1 Engeland

2 Frankrijk en de Nederlanden

8 **Eindopdracht**

a *Bijvoorbeeld:* De graven van Holland gebruikten het Binnenhof als bestuurscentrum. Omdat Holland een belangrijk gewest was, deden latere regeringen dat ook.

b volksvertegenwoordiging, parlement

6.5 De kruistochten

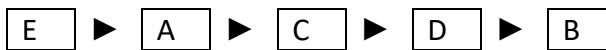
1 Naar Jeruzalem

- a
- 1 Hier stond de vroegere joodse tempel
  - 2 Jezus was hier gestorven en begraven
  - 3 Mohammed maakte vanaf hier een reis naar de hemel
- b *Bijvoorbeeld:* Omdat Jezus in dit gebied zou hebben gepreekt.

2

- a gewapende tocht van christenen om land op niet-christenen te veroveren

b

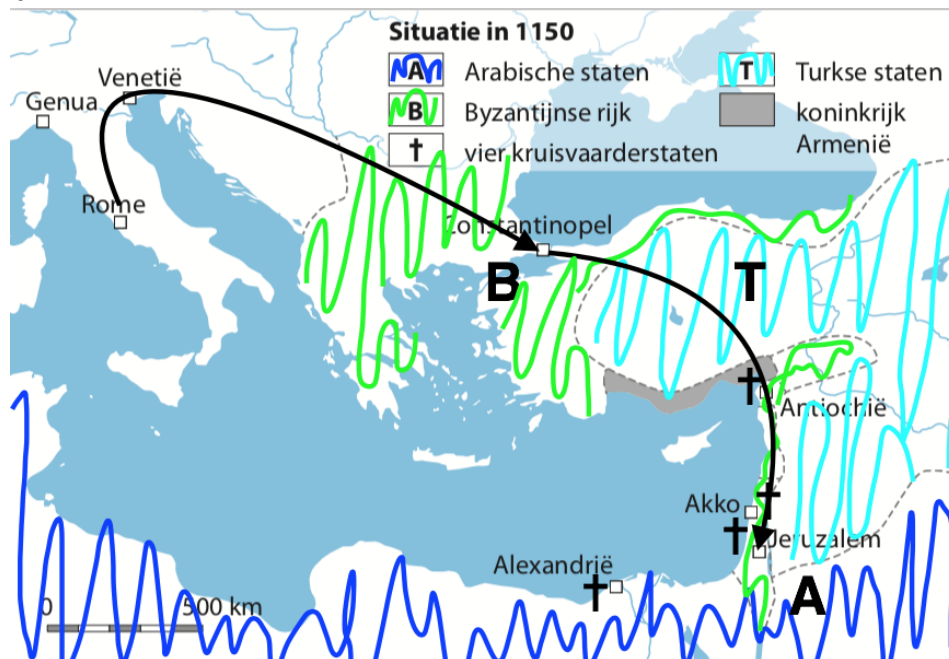
- c Dat Europa werd bedreigd door islamitische Turken. Het Heilige Land moest worden bevrijd.

- d *Bijvoorbeeld:* 1 Ze volgden de oproep van de paus. 2 Ze kregen een volledige aflat als ze onderweg stierven.

3 De eerste kruistocht

- a Ja, Jeruzalem werd veroverd.

b

4

a

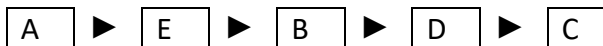

- b *Bijvoorbeeld:* De kruisridders waren bang dat ze zouden samenzworen met de moslims.
- c *Bijvoorbeeld:* Het was misschien verstandig om zo de macht te behouden in de stad. Maar vanwege het doel van de kruistocht (Jeruzalem bevrijden van niet-christenen) vind ik de wet slecht en dom.

5 Strijd en handel

- a het verdedigen van de kruisvaarderstaten
- b *Bijvoorbeeld:* Nee. Arabieren veroverden Jeruzalem (1187). Na 1291 waren er helemaal geen kruisvaarderstaten meer.
- c rijst, suiker, papier, katoen, zijde, specerijen

d

6

- a *Bijvoorbeeld:* Nee, want we weten niet zeker of met 'pueri' kinderen werden bedoeld, of zwervers.
- b *Bijvoorbeeld:* Dat we niet zeker weten of het verhaal klopt met wat werkelijk is gebeurd.

7 Eindopdracht

- a De christenen uit het gebied verdrijven.
- b A christelijk
B christelijk
C islamitisch
D christelijk
- c Bron 15: Christelijk standpunt (*bijvoorbeeld:*) want Arabieren worden 'heidenen' genoemd en 'de onzen' zijn de overwinnaars.
Bron 16: Islamitisch standpunt (*bijvoorbeeld:*) want kruisvaarders worden 'Franken' genoemd en over Abraham staat 'de vrede zij met hem'.

- d** *Bijvoorbeeld:* In alle drie zijn de veroveraars van Jeruzalem genadeloos tegenover de bewoners.
- e** *Bijvoorbeeld:* Het is volgens mij een feit dat de kruisvaarders wreed en genadeloos waren.

6 Tijdvak en begrippen

1

B, F, D, A, C, G, E

2

a 4D, b 4C, c 4B, d 4A

3

a 4A (*bijvoorbeeld:*) want Fugger was bankier en handelaar.

b 4B (*bijvoorbeeld:*) want hij was de leider van een opstand van Vlaamse steden tegen de graaf van Vlaanderen.

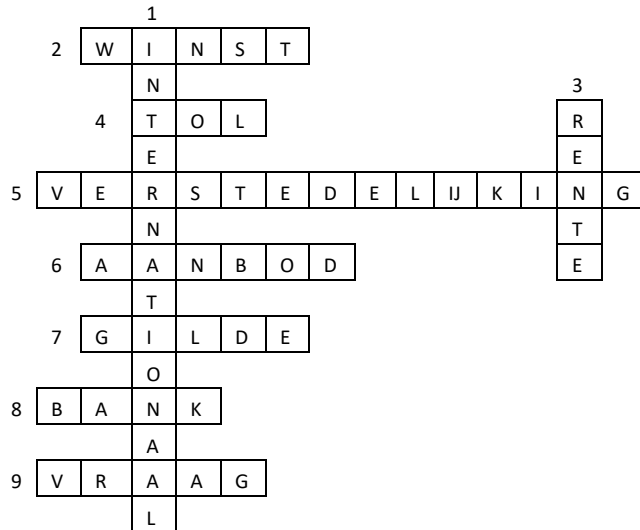
c 4D (*bijvoorbeeld:*) want dit was een strijd tussen de paus (kerk) en de Duitse koning (staat).

d 4C (*bijvoorbeeld:*) want op deze manier behandelde de hertog van Bourgondië de Nederlandse gewesten als één staat.

6 Test jezelf

6.1 Woonplaats en werkplaats

1

2

- 1 indirecte
- 2 directe
- 3 direct
- 4 indirect

3

B, D, E, G

6.2 Zelfstandige burgers

4

C O B U R G E M E E S T E R F G H
F S W X N E D E R L A N D E N S N
R K E U R W R A A D H U I S S D F
G B U R G E R I J H S C H E P E N O
V R O E D S C H A P Q W E R T Y U
L K J H S T A D S R E C H T K L M

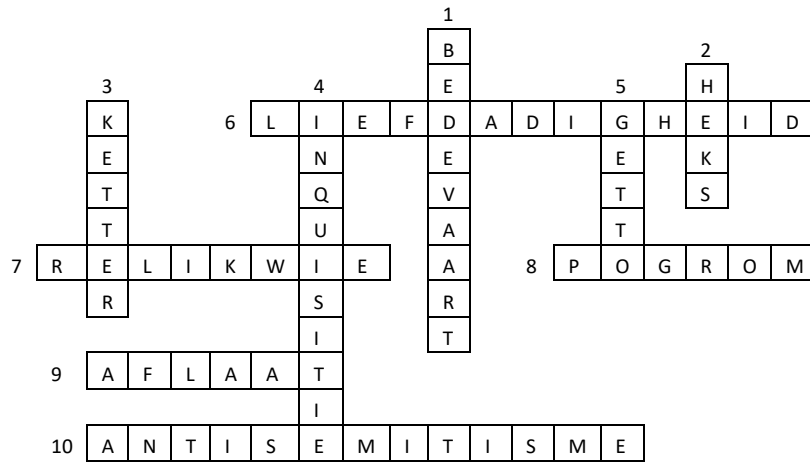
5

oorzaak, gevolg, gevolg, gevolg

6.3 De machtige kerk

6

7

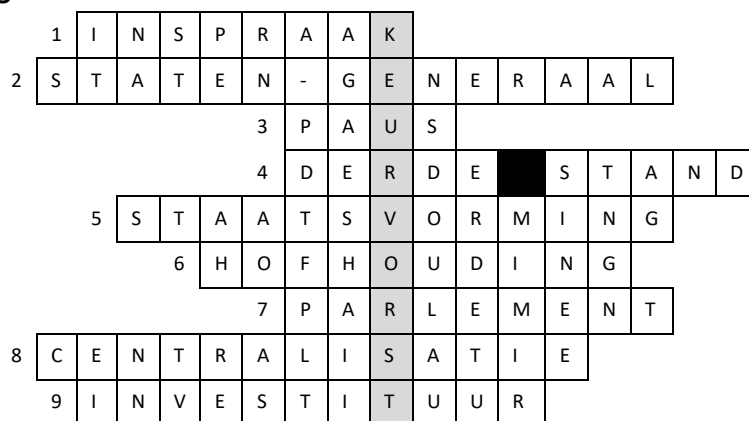
1 romaanse stijl	tussen 1000 en 1200	afbeelding A_
2 gotische stijl	tussen 1200 en 1500	afbeelding B_

8

B, C,

6.4 De macht van vorsten

9

10

- a**
- 1 weinig
  - 2 minder
  - 3 meer
  - 4 meer
  - 5 meer
  - 6 meer
  - 7 minder, meer
- b**
- 1 de drie standen
  - 2 Engeland, Frankrijk, de Nederlanden

6.5 De kruistochten

11

A, C, F, G, E, D, B

12

13 Kenmerkende aspecten

Bron 19: 4A (bijvoorbeeld:) want dit is een geldwisselaar of bankier en die waren belangrijk bij de opkomst van handel en steden.

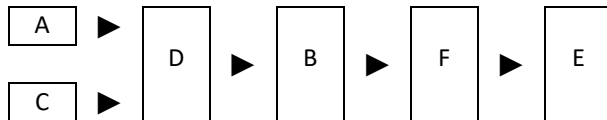
Bron 20: 4B (bijvoorbeeld:) want hier verdedigt een stad zich met muren tegen een vijand, wat te maken heeft met de zelfstandigheid van steden.

6 Herhaling

6.1 Woonplaats en werkplaats

1

a

b

1 directe

2 direct

3 indirecte

4 indirect

c

handel, nijverheid

d

het gebruik van wegen, rivieren en bruggen

2

a

C, D, F

b

1 wat iemand wil verkopen

2 bedrijf dat geld bewaart, wisselt en uitleent

3 vergoeding voor het lenen van geld

4 wat iemand wil kopen

5 wat iemand aan geld overhoudt na de koop en verkoop van een product

3

Bijvoorbeeld: Ambachtslieden moesten lid zijn van een gilde. Gilden hadden regels voor productie en verkoop.

4

a

Bijvoorbeeld: De handel ging beter doordat de Hanzesteden samenwerkten met kantoren bij elkaar, geen tol aan elkaar betaalden, samen vijanden bestreden en beschermd werden door vorsten.

b

Bijvoorbeeld: Het waren plantaardige smaakstoffen. Italianen kochten deze in het Midden-Oosten en brachten deze naar Brugge.

6.2 Zelfstandige burgers

5

1 1000, 1500, gewesten

2 Holland

3 horigheid

6

Bijvoorbeeld: stadsmuren bouwen, belastingen en tol heffen, hun stad besturen

7

- 1 schepen
- 2 raadhuis
- 3 burgerij
- 4 burgermeester
- 5 keur
- 6 vroedschap

8

B, C, D

6.3 De machtige kerk

9

	romaanse stijl (A)	gotische stijl (B)
bogen	<u>rond</u> / spits	rond / <u>spits</u>
ramen	groot / <u>klein</u>	<u>groot</u> / klein
muren	<u>dik</u> / dun	dik / <u>dun</u>

10

- 1 macht
- 2 relikwieën
- 3 liefdadigheid, bedevaart, aflaat

11

1C, D, E, 2A, B, F

6.4 De macht van vorsten

12

- 1 D
- 2 F
- 3 E

13

- a 1 BCD, 2 E, 3 A
- b groter, kleiner

14

- 1 vorsten, derde, inspraak
- 2 vertegenwoordigers, advies
- 3 parlement, Staten-Generaal

6.5 De kruistochten

16

- a De Byzantijnse keizer had hulp gevraagd tegen islamitisch-Turkse veroveraars.
- b de bevrijding van Jeruzalem en zijn omgeving

17

a *Bijvoorbeeld:* Het bestond niet alleen uit vorsten en ridders maar ook uit boeren en burgers.

b *Bijvoorbeeld:* Hier ontstonden kruisvaarderstaten.

18

a *Bijvoorbeeld:* Ze bestreden elkaar en handelden met elkaar.

b In 1291 werd de laatste kruisvaarderstaat door Arabieren veroverd.

c *Bijvoorbeeld:* De handel tussen Italianen en Arabieren bloeide op waardoor oosterse producten in Europa kwamen.

6 Verdieping

6.1

1

a *Bijvoorbeeld:* Tegenwoordig zijn prijsafspraken in veel landen verboden. Vroeger waren ze voor ambachtslieden verplicht.

b

Prijsafspraken vroeger		Prijsafspraken nu	
voor producent (maker):			
voordeel: Hij had een zeker inkomen.		voordeel: Hij maakt meer winst.	
nadeel: Concurrenieren kon niet.		nadeel: Hij maakt kans op boete.	
voor consument (koper):			
voordeel: Hij hoeft niet te letten op verschil in prijs en kwaliteit.		voordeel: Hij moet dan letten op verschil in kwaliteit.	
nadeel: Er zijn nooit voordelige aanbiedingen.		nadeel: Prijzen kunnen onnodig hoog zijn.	

c *Bijvoorbeeld:* Ik vind het goed. Daardoor stijgen prijzen niet onnodig en hebben kopers voordeel van concurrentie tussen producenten.

6.2 Zelfstandige burgers

2

a *Bijvoorbeeld:* De bisschop verloor macht over Utrecht. Floris kreeg meer macht in handen.

b *Bijvoorbeeld:* Waarom heeft de bisschop dit verdrag gesloten?

c *Bijvoorbeeld:* De bisschop had schulden en stal toen geld van de kerk. Toen dat uitkwam heeft Floris hem geld geleend in ruil voor het verdrag.

6.3 De machtige kerk

3

a *Bijvoorbeeld:* Volgens het volk moest hekserij de oorzaak zijn van de onweersbui met hagel.

b *Bijvoorbeeld:* Agnes was een heks en had de onweersbui met hagel veroorzaakt.

c *Bijvoorbeeld:* Ze vertoonde 'mannelijke' moed. Op de folterplaats had ze bekend.

4

a *Bijvoorbeeld:* Als een heilige twee wonderen heeft verricht.

- b** Als de kerkelijke rechtbank heeft vastgesteld dat deze voor 100 procent onmogelijk was volgens de medische wetenschap.
- c** Bijvoorbeeld: Het geloof van (Rooms-katholieke) christenen in wonderen en heiligen bestaat al eeuwen lang.

6.4 De macht van vorsten

5

- a** *Bijvoorbeeld:* Er zijn mensen die haar bewonderen en mensen die haar voor bedrieger uitmaken.
- b** *Bijvoorbeeld:* Hij bewonderde haar, want ze ziet er mooi en zielig uit en mensen aanbidden haar.
- c** *Bijvoorbeeld:* Door het optreden van Jeanne ging het in de oorlog goed met de Fransen en slecht met de Engelsen.

6.5 De kruistochten

6

- a** *Bijvoorbeeld:* 2 Was er vaak strijd tussen de twee groepen? 3 Was er culturele uitwisseling tussen de twee groepen?

b

	Deelvraag 1	Deelvraag 2	Deelvraag 3
bron 27	wel	niet	wel
bron 28	wel	niet	niet
bron 29	niet	wel	niet

- c** *Bijvoorbeeld:* Alle drie zijn redelijk betrouwbaar. De schrijvers komen uit moslimlanden; twee uit de tijd zelf. Ze schrijven niet opvallend subjectief over de twee groepen.
- d** *Bijvoorbeeld:* De drie bronnen gaan over de 12e eeuw, niet over de 13e eeuw. Bron 30 gaat over alle bezette gebieden en bron 31 over alle kruisvaarderstaten. Volgens bron 29 waren ingeburgerde Franken een uitzondering.